

HISTORIA ECCLESIAE

Márkus Mihály

Tata

I. Az iskola – az egyház veteményeskertje*

Előadásom nem kizárólagosan történelmi vonatkozású. Szeretném egészséges párhuzamba állítani az „akkor és ott” gondolkörét az „itt és most”-tal. Ebben a vonatkozásban van, ami teljesen más, és van, ami csaknem ugyanaz.

Személyes vallomással kezdem: 1966-ban, félévi körmendi káplánság után kerültem feleségemmel a Zala-Vas megye határán lévő Szentgyörgyvölgy anyaegyházközségbe. Igazi „szeg”-es település: 10–12 ház, két kilométer szünet. Akkor 900 fölött volt a lakosok száma. (Ma már csupán 320 személy lakja.) Nem kényeztetett az eklézsia. Az első vasárnap mintegy ötvenen hallgattak. A másodikon öten (nem, vagy alig ugyanazok). A harmadikon beállt az alaplétszám: gondnok úr és a harangozó néni. Aztán volt olyan, hogy egyikük sem ért rá. Ilyenkor „hitös” feleségemmel ketten voltunk jelen az istentiszteleten. Ha ő történetesen gyerekágyat feküdt (néhányszor ez is megessett), akkor én magam, akár több egymást követő vasárnap is. Az egyik ilyen „sorozat” során a vasárnap délelőtt magányában eltűnődtem. Derék professzoraim megtanították, magam megtanultam a kálvini egyház ismertető jegyeit: 1. az Ige tiszta hirdetése, 2. a sákramentumok helyes kiszolgáltatása, 3. az egyházfegyelem, 4. a diakónia. Tehát – jött a késő kamaszos következtetés, ha én egy szál egymagamban odaállok a templom közepére (szószék vagy úrasztala, ahogy épp tetszik), és tisztán és elegyítetlenül hirdetem az élő Isten élő Igéjét: az igaz egyház jelen van a szentgyörgyvölgyi templomban (is). Ha ezt Kálvin így gondolta, így értette, így tanította: lehet, hogy kénytelen leszek felülvizsgálni kálvinista voltomat. (24 évesen épp időszerű az ilyesmi.) Szerencse, hogy a parókián (minden parókián!) ott volt az *Institutio* is: újra kézbe vettem.

A IV. könyv I. fejezetének a címe: *Az igaz egyházzól, amellyel egységben kell élnünk, mivel minden istenfélő embernek anyja.*¹ A következő lap újra elgondolkoztatott: „most a látható anyaszentegyházról szándékozunk szólni, már az egy ’anya’ szóból is megtanulhatjuk, hogy mily hasznos és mennyire szükséges ránk nézve ennek megismerése, mivel nincs más út az életre, mint az, ha ez az anya hordoz bennünket méhében, ha ez hoz világra, ha ez táplál bennünket emlőin, szóval ha ez őriz, oltalmaz bennünket mindaddig, amíg csak halandó testünket levetkezve hasonlók nem leszünk az angyalokhoz. Mert nem is engedi a mi gyengeségünk azt, hogy ezt az iskolát odahagyjuk, amíg mint tanítványok egész életünket abban el nem töltöttük. Tegyük hozzá még azt is, hogy ennek kebelén kívül semmiféle bűnbocsánatot, semmiféle üdvösséget sem remélhetünk... Isten népének könyvében nem lesznek azok, akiket kirekeszt a mennyei életből. Amiképpen ezzel szemben azt mondja a Szentírás, hogy azok, akik Isten tiszteletének ápolására adják

* Az előadás Mezőtúron hangzott el, 2009. június 15-én.

¹ *A keresztyén vallás rendszere, Institutio Religionis Christianae.* Pápa 1910. I. 696., II. 948. Az idézetek a II. kötetből származnak. Jelzésük: *Institutio* és lapszám (itt 298.).

magukat, beírják nevüket Jeruzsálem polgárai közé.... ezek a szavak Isten atyai kegyelmét, a lelki élet kiváltképpen való bizonyítékát az ő nyájára szorítják úgy, hogy mindig veszedelmes dolog az egyháztól való elpártolás.”²

Néhány lappal később így folytatódott a szöveg: „Innét ered azért és tűnik fel szemünk előtt az egyház látható formája. Mert ha azt látjuk, hogy valahol Isten igéjét őszintén hirdetik és hallgatják, ahol a szentségeket Krisztus rendelése szerint szolgáltatják ki, ott minden kétséget kizárólag megvan Istennek valamiféle egyháza... Az egyetemes egyház mindenféle nemzetből összegyűlt sokaság, mely ha különböző helyeken van is elszórva és elszéledve, azért mégis egyetért az isteni tudomány igazságának egységében, és ugyanazon hitnek köteléke tartja össze.”³

Lapoztam, olvastam... és már semmit sem akartam felülvizsgálni: „Az egyház ismertető jeleinek az ige hirdetését és a szentségekkel való éleést tettük meg, még pedig azért, mert ezek sehol sem lehetnek gyümölcstelenek és Isten áldása folytán mindig kedvező eseményt hoznak létre. Nem mondom ezzel azt, hogy bárhol hirdetik is Isten igéjét, ott csakhamar megtermi a maga gyümölcsét, hanem, hogy sehol sem lehet azt befogadni, és sehol állandó tanyát nem üthet anélkül, hogy hatékony voltát ki ne mutassa. Ahol tehát tisztelettel hallgatják az evangélium hirdetését, s ahol nem hanyagolják el a szentségeket sem, ott abban az időben az egyháznak igazi és kétségtelen képe látható, melynek a tekintélyét megvetni, intelmeit visszautasítani, tanácsainak ellenszegülni, feddéseit kigúnyolni senkinek sem szabad büntetlenül: annál kevésbé szabad attól elpártolni, s annak egységét megrontani. Oly nagyra becsüli ugyanis Isten az ő egyházával való közösséget, hogy szökevénynek és hitehagyottnak tartja azt, aki nyakasságában eltávolodik bármelyik olyan keresztyén társaságtól, mely Isten igéjének és a szentségeknek igazi szolgálatát ápolja. Annnyira figyelmünkbe ajánlja Isten az egyház tekintélyét, hogy annak megsértését saját tekintélye kisebbitésének tartja.”⁴

Azóta sem akarom felülvizsgálni „kálvinista” voltomat.

Hogy a konferencia szervezői tudatosan választották-e a mai napot (Kálvin és Genf tiszteletére) – azt nem tudom. Amikor elvállaltam ezt az előadást, akkor én sem tudtam. De csaknem napra pontosan, a *Kálvin évek* sodrásában együtt emlékezhetünk Kálvin genfi akadémiajának a felszentelésére, ami 1559. június 5-én történt! 450 év távlatából 10 nap eltérés. Igazán megbocsátható...

A kortárs, Kálvin tanítványa, művének folytatója röviden így vallott erről a nagy-szerű alkalomról: „Genf ebben a veszedelmes időben Istennek különös kegyelméből szinte hihetetlenül vakmerő lett, mintha a legsűrűbb sötétségből támasztaná fel az Úr újra meg újra a legtisztább világosságot. Amely évben, sőt talán amely pillanatban elvesztésére szövetkeztek azok a hatalmas fejedelmek, éppen akkor rakták le alapját, Kálvin buzdítására, egy főiskolai épületnek s majd fel is szentelték azt ünnepélyes szertartások között. Az iskolát a nagy Isten dicsőségére ellátták 8 gimnáziumi tanárral, azután a héber és görög nyelv, a bölcsészet és teológia tanáraival. A felszentelés nagy sokaság jelenlétében történt meg a főtemplomban, ott tartották az első felolvasásukat is arról, hogy ezt a legszükségesebb és legszentebb intézményt miként kell felhasználni, és hogyan kell örökre biztosítani.”⁵

² *Institutio* 299.

³ Uo. 306.

⁴ Uo. 307.

⁵ Theodor Béza: *Kálvin János élete*. Kálvin Kiadó, Budapest 1998, 62–63.

Béza avatóbeszédéből hallgassunk egy rövid részletet: „Az iskola egyike az ember legrégebb intézményének, egyike a legjobb jótéteményeknek, ennek segítségével emelkedik az ember az évek ezreire át oda, hogy magában az egykor elveszett isteni képmást lassan helyreállítsa. A világtörténelem legjelentékenyebb népei a legtöbbet tették az iskolákért, a nagyszellemű Nagy Károly a fegyverek között is a fő kötelességének tartotta emelni, művelni alattvalóiban azt, ami bennük halhatatlan. Nagy példák, nemzetek nyomdokaiba lépett Genf és annak kormánya, midőn a minden idők nagy célja érdekében erejét messze felülmúló áldozatokat hozott. Ámde mindezen áldozatoknak sikerét csak az ifjak buzgósága tudja biztosítani, az ifjaknak buzgósága és lelkesedése az igazságért, az a lelkesedés, amely az Isten képére alkotott embernek lelkébe van oltva.”⁶

Az iskola rendtartásából villantsunk fel egy gondolatot: „Az oktatás legyen komoly és derült. Tartsanak a tanítók tisztos fegyelmet, mindenekelőtt arra törekedvén, hogy az Isten s a férfias virtus szeretetének felköltése és megszilárdítása által a szívekben a bűn ellen gátat emeljenek, erre nézve fontos dolog, hogy a tanítók egymás között a békét, egyetértést, keresztyén szeretetet ápolják. A tanítók viseljék gondját az ifjúságnak az iskola falain kívül is. A tanulók egy-egy tanítónak felügyelete alatt állanak, akik ifjaikat szemmel tartják, különösen arra ügyelnek, hogy az ifjak az istentiszteletet látogassák. Minden tanulónak a helyét pontosan kijelölik a templomban.”⁷

A címként idézett gondolatot az iskola avatása után négy, halála előtt egy évvel így írta Kálvin: „Kétségbevonhatatlan igazság, hogy akadémiánk ma az egyháznak veteményeskertje. Innét mennek szét a lelkészek, akik magukat teljesen és lelkiismeretesen Istennek szentelik.”⁸

Béza 1564 májusában levélben számolt be Bullingernek (Zürich) az iskola kiteljesedéséről: a gimnáziumban mintegy 1200, az akadémiái gráduson további 300 fiatal tanult. Alig fogjuk elhinni, hogy ez az iskola mikorra, és hogyan vált valóra! Kálvin 1536–38-ig, majd 1541-től az 1564-ben bekövetkezett haláláig élt Genfben. Strassburgi tapasztalatai alapján 1541-től folyamatosan szorgalmazta (volna) az iskola létesítését. 1552-ben (visszatérése után 11 év elteltével) a város végre telket vásárolt az iskola céljára. Telket! Aztán hét évig ismét: „se kép, se hang”. Dékány Endre *A pedagógus Kálvin*-ről írt munkája így foglalta össze a fejleményeket: „Kálvin 1558-ban látta elérkezettnek az időt arra, hogy a tanácstól – nem pénzt, hanem – engedélyt kérjen arra, hogy pénzt gyűjthessen a főiskola épületének fölépítésére. A tanács az engedélyt megadta. Utasította a jegyzőket, hogy a végrendelkezőknek ajánlják figyelmébe az iskolát, és bizonyos büntetéspénzeket is az iskola javára utalt. Jóindulatban tehát nem volt hiány, csupán pénzben. A pénz előteremtését Kálvin magára vállalta. Maga járt házról házra, s fél év múlva, 1559 márciusában arról számolt be a tanácsnak, hogy együtt van 10 024 aranyforint. Az emberek tudták, hogy amire Kálvin pénzt kér, az csak fontos és jó ügy lehet – és adtak. Különösen is buzgók voltak az adakozásban az olasz és a francia menekült reformátusok. Luthert a német fejedelmek segítették pénzzel és katonával, Kálvint pedig az egyszerű emberek támogatták adományaikkal. Az összegyűlt összeg elegendő volt arra, hogy nyomban hozzáfogjanak az építkezéshez.”⁹

⁶ Pruzsinszky Pál: *Kálvin János életrajz*. Pápa 1912, 367.

⁷ Uo. 369.

⁸ Uo. 376.

⁹ Dékány Endre: *A pedagógus Kálvin*. In: *Evangéliumi Kálvinizmus*. Kálvin Kiadó, Budapest 2009, 268–269.

Az oktatás lelki-szellemi tartalmának a szemléltetésére egyetlen imádságot idéznék. Kálvin az egyik óra elején így fohászokodott: „Adja meg nekünk az Úristen, hogy oly módon tárgyaljuk mennyei bölcsességének titkait, hogy valóban gyarapodjunk szent nevének félelmében, az Ő dicsőségére és a magunk épülésére. Így legyen.”¹⁰

Az 1559-es évszámot hallva, bizonyára többeknek eszébe jutott, hogy ma a hazai református oktatás bölcsőjénél állunk. A később nagygyá fejlődött hazai kollégiumok alapítási éve: 1530 – Mezőtúr; 1531 – Pápa és Sárospatak; 1538 – Debrecen; 1559 – Genf.

Tőlünk – és a (volt) szocialista országok egyházaitól – könyörtelenül elvették az iskolákat. A nyugati egyházak „józan belátásból” – odaadták. A magyarországi – és a magyar – iskolarendszer újraképzése láttán-hallatán az európai egyházak részben „óva intettek” iskolák vállalásától. Részben – az európai protestantizmus újraeszmélését várják a mi példánktól. Vajon joggal várják? Tekintsünk meg néhány szám adatot.

A történelmi Magyarországon 1911-ben 1392 iskolánk volt. 1948-ban – a mai Magyarország területén – összesen 1076 oktatási intézmény volt. Ebből államosítottak 1073-at, maradt tehát három: a debreceni gimnázium és a két teológia (Budapest és Debrecen). 2009-ben – a tervezettekkel együtt, mintegy 170 az intézmények száma. A 2001. évi népszámlálás során 1,6 millió ember vallotta magát reformátusnak. Ebből az országos egyház mintegy hatszázezret tart nyilván. Közülük egyházfenntartást fizet 365 540 fő. Nem hivatalos megfigyelések szerint 200 000 felett van közöttük a nyugdíjasok száma. A református középiskolákban évente 1300–1400 diák érettségizik. Megkereszteltünk 2008-ban 14 249 csecsemőt, gyermeket és felnőttet. Konfirmált 9347. Eltemettünk 19 530 atyánkfíát.

1990 januárjában – békés közlegényként vettem papírra néhány gondolatot iskoláügyben. Rövid idézet belőle: „A közelmúltban – az iskolák kérdésével kapcsolatosan – mint minden rendes mesében, három kérdéssel találkoztam. Három válasz is volt rájuk. Van-e a mai magyar református egyház abban az erkölcsi és anyagi állapotban, amikor újabb iskolát, iskolákat vállalhat? A válasz így szólt: Nincsen. Messzire vezetne, ha a ’miért nincsen’-re is választ keresnénk. Ha egyházunk nincsen ebben a helyzetben: milyen vállalkozás másvalakinek (valakiknek) a terhére református iskolákat létesíteni? A vállalkozás etikus volta vitatható, és egyáltalán nem veszélytelen. Hallgassuk ismét az etika professzorát: ’A Nagy Konstantin nevéhez fűződő államegyházi rendszer, amíg az állam szívből-színből keresztyénnek vallotta magát, századokon át mégiscsak működött. De hogy lehet ezt egy ateista államrendszerben folytatni? – Kompromisszum útján. Az egyház szolidaritásáról biztosította az államot, az állam pedig vállalta a kísérletet, még kisebb anyagi áldozatok árán is. A harmadik kérdés zárja a kört: az elmentmondások láttán van-e visszaút? – nincsen. Sem az állam nincsen abban a helyzetben, hogy ’leállítsa’ az iskoláügyet, sem az egyház nem mondhatja, hogy egyelőre eltekint iskoláinak – immár deklaráltan, folyamatosan működöttnek nyilvánított iskoláinak – működtetésétől. Ez eddig egyértelműen egyházpolitikai döntés. De hol maradt a teológiai okfejtés?’”¹¹

Mit ne mondjak: kis írásom a megcélzott három folyóirat egyikében sem jelent meg. Egy másik előadás kellene ahhoz, hogy részletesen kifejtsem: a három kérdést, és a rájuk adott három választ miért vállalom ma is.

¹⁰ Jean Cadier: *Egy ember Isten igájában*. Református Zsinat Sajtóosztálya, Budapest 1980, 160.

¹¹ Márkus Mihály: *Ami mögöttem van*. PRТА kiadása, Pápa 2008, 5–6.

Térjünk vissza még Genfbe, Kálvin iskolájához. Dékány Endre fentebb már említett könyvéből (*A pedagógus Kálvin*) még két gondolatot idézek: „Genfben nem voltak vallástalanok az emberek a reformáció előtt sem, s általában nem a hit megvallásával volt baj, hanem az élet, az egész élet megszentelésével... Ennek a legfőbb okát Kálvin abban látta, hogy a megvallott hit nem jelentette legtöbb esetben az élet átalakulását. Az emberek hitre jutottak, de nem lettek Istennek engedelmes gyermekeivé, még kevésbe szolgálivá.”¹²

Továbbá: Choisy, a genfi egyetem teológiai fakultásának professzora könyvet írt a Kálvin iskolájában nevelkedett emberek megkülönböztető jellemvonásairól. Vizsgálódásainak eredményét így summázza: „A kálvinista nevelés szilárd meggyőződésű erős akaratú, az élő Isten szuverén tekintélye előtt meghajló... tiszta jellemű, igaz embereket adott ennek a világnak.”¹³

„Az iskola – az egyház veteményeskertje” – idéztem Kálvintól előadásom címét. Tételes jogszabály sohasem foglalta egybe sem „törvényesen”, még kevésbé „törvényeskedve”, hogy mitől református a református. Arra sincsenek paragrafusok, hogy mitől „magyar” a „magyar”. Református voltunkat a reformáció gondolat- és tanrendszereből kifejlődött puritán etika határozta meg – a törvénynél is erősebben, a zárt települési közösségek szokásrendjében. A református keresztyén minden nap olvasta a Bibliáját, és imádkozott. Minden vasárnap istentiszteleten vett részt, és valóban megszentelte a vasárnapot. Az évi öt (néhol hét) úrvacsorai alkalmon rendszeresen és következetesen élt a szent jegyekkel. Szigorúbb közösségek éltek és gyakorolták az adakozásban a bibliai tized mértékét: de legalább a Nehémiás könyvében lelhető „tized tizedét” (Neh 10,39) szánták a helyi egyházközség javára. Hol van ez a puritán nevelésű, életszemléletű és életgyakorlatú egyháztag? Van még. Vajon – lesz is?

Tudom, hogy az oktatás lényege: „ismeretek átadása és számonkérése”. Azt is tudom, hogy a nevelés („növelés”) szokások kialakítása, rögzítése és annak ellenőrzése. Mindkettő pedagógusi feladat – a javából. Csak mindegyiket másképp kell végezni. Más az „erkölcsstan oktatása”, és más az erkölcsi nevelés. Más a „hittan”(„hit- és erkölcsstan”) oktatása, és más a hitre nevelés. Tudom, hogy az oktatásügyben fáradozók többsége ezt a kettőt azonnal szembeállítja egymással: az (emelt szintű!) hittan-érettségin tudni is kell, nem elég beszámolni a megtérés élményéről! A „tudással”, az ismeretanyaggal kapcsolatban halljuk meg a fiatalok hangját: „A hittanoktatás sem megoldás?”

„Ez a miniteológia a középiskolában agyém: Ószövetség, Újszövetség, vallástörténet, egyháztörténet, dogmatika, etika. Ráadásul az utóbbira a negyedik év végén kerül sor, amikor a középiskolások többsége, ne legyenek illúzióink, már mindenben túl van. Az egész rendszert sürgősen át kéne dolgozni: a rosszat elvetni, a jót megtartani, mert tetszik, nem tetszik, a gyakorlat azt mutatja, hogy nem működik a dolog.”¹⁴

Igen, tudni is kell. De lehet hiteles hittanérettségit tenni keresztelés és konfirmáció nélkül? Lehet: hiszen amit jogszabály nem tilt, az szabad... Csak sajnálhatjuk, hogy Pál apostol már megírta a Korintusiaknak: *Minden szabad nékem. De nem minden használ.* (1Kor 6,12)

¹² Dékány Endre: *i. m.* 280.

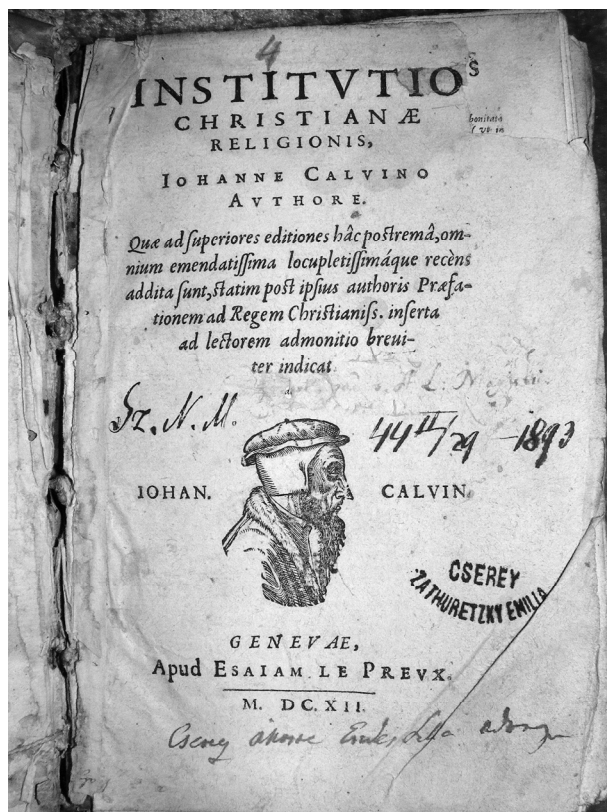
¹³ Uo. 281.

¹⁴ Új seprű jól seper? Riport ifj. Csomós József vallásánár-lelkésszel. In: *Reformátusok Lapja* 2009. június 21 (LIII/25.), 12.

Amióta gyengélkedik, némelyek szerint megszűnt (mások szerint sosem volt) a „szocialista nevelés”, terjed a nézet: az oktatás az iskola, a nevelés az egyház, de legfőképp a család feladata! Az egyházi iskolák újjászületése éveiben kedves humorral fogalmazta meg valaki: *Az egyház negyven év alatt elfelejtette, hogy mi az iskola. Az iskola azt felejtette el, hogy mi az egyház. Ebből született meg az egyházi iskola...*

A családok szétesettségét látva, komoly, felelős ember nem állíthatja, hogy a nevelés feladatát a családok képesek teljesíteni. A klasszikus megoldás: a családban, az iskolában és az egyházban egységes nevelési szempontok, elvárások, szokások és számonkérések rendszere 1. szülessen meg, 2. fogadjuk el, 3. váltsuk valóra és 4. formáljuk ilyenné a 21. század magyar, de legalább a református társadalmát! Állítom, hogy európai, sőt világmértékű kisugárzása lenne ennek a változásnak! Európa nem hiába várna tőlünk a protestáns megújulást. A teremtett világ, amely mint köztudott, *sóvárogva várja Isten fíainak megjelenését*, megszabadulna végre a rothadandóság rabságától! (Róm 8,9–21)

Kérdéssel fejezem be mondandómat: Miért ne lehetne a Magyarországon, ismereteink szerint elsőként, 1530-ban megalapított Mezőtúri Kollégium, vagy épp ez a konferencia, miért ne lehetne *Az iskola – az egyház veteményeskertje* mozgalomnak az elindítója, és országosan, vagy a Kárpát-medencében a teljességre építője? Legyen, legyen néked a te hited szerint. Legyen nekünk a mi hitünk szerint!

Istitutio, 1612
(Székely Nemzeti Múzeum)

II. „...és mi nyilakat faragunk belőlük!”*

I smerjük és gyakran idézzük Kálvin választát, amelyet akkor adott, amikor lelkészeket kértek volna tőle, vagy a genfi Akadémiától: „Küldjete faágakat, és mi nyilakat küldünk vissza.”¹ Vagy más fordításban: „Küldjete, küldjete fát, mi nyilakat formálunk belőlük, aztán visszaküldjük nektek!”²

Az *Institutio* negyedik kiadása több helyütt is foglalkozik mind a lelkészekkel, mind vezetőikkel. Az egyház tanítói és szolgálói szerszámok a mester kezében: „Szólnunk kell most már arról a rendről, mellyel az Úr kormányozni akarta az ő egyházát. Mert bár Istennek magának kell egyházát igazgatni és kormányozni, neki magának kell abban elől járni és kitűnni s a hatalmat egyedül az ő igéje által kell gyakorolni és kezelni, mindazonáltal, mivel nem lakozik közöttünk látható jelenléttel, hogy akaratát saját szájával jelenthetné ki előttünk, ebben – amint mondtuk – az emberek szolgálatát mintegy helyettes munkásságot veszi igénybe, nem úgy, hogy azokra ruházza át a saját jogát és méltóságát, hanem csak úgy, hogy azok szája által végezze Ő maga a maga munkáját olyanformán, mint ahogy a mesterember munkájának elvégzésére szerszámot használ.”³

Az apostoli, a pásztori tisztség az egyház egységét őrzi: „Ezen szavakkal mutatja meg az apostol, hogy az embereknek azon szolgálata, melyet Isten az egyház kormányzásában felhasznál, a legkiválóbb kötelék arra, hogy a hívők egy testben egyesüljenek; továbbá jelzi azt is, hogy az egyház csak úgy maradhat meg épségben, ha azokra a segédeszközökre támaszkodik, amelyekbe Isten az ő tetszésénél fogva annak boldogulását helyezte. Felment Krisztus a mennybe – mondja Pál –, hogy mindeneket betöltsön. E betöltésnek a módja pedig az, hogy azon szolgák által, akikre ezt a kötelességet bízta és ezen tisztség elvégzésének kegyelmét ruházta, adományozza és osztogatja az egyháznak az ő ajándékait, hogy ezen intézkedésében az ő lelkének erejét kinyilvánítja s valamiképpen annyira jelenlévőnek mutatja magát azzal, hogy az ő munkájuk nem lesz hiábavaló vagy eredménytelen; így megy végbe a szentek megújítása; így épül fel Krisztus teste; így növekedünk mindenestől fogva abban, aki fő, így olvadunk egybe egymás közt; és így jutunk mindnyájan a Krisztus egységére, ha tiszteletben tartjuk a kijelentéseket, ha befogadjuk az apostolokat, s ha nem vetjük meg a nekünk nyújtott tudományt. Az egyháznak szétszórására, vagy inkább romlására és veszedelmére törekszik tehát mindenki, aki ezt az általunk vitatott rendet és a kormányzásnak ezt a nemét vagy megsemmisíteni igyekszik, vagy azt mint kevésbé szükséges dolgot lekicsinyli. Mert sem a napnak fénye és melege, sem étel és ital nem oly szükségesek a jelen élet ápolására és fenntartására, mint amily szükséges az apostoli és pásztori tiszte az egyháznak e földön való megtartására.”⁴

Az egyház előjáróit sokféle névvel tiszteli meg a Szentírás: „Különben, hogy az egyházak kormányzóit különbség nélkül nevezem püspököknek, véneknek, pászto-

* Elhangzott 2009. július 14-én, a *Coetus Theologorum* Kolozsváron tartott Kálvin-konferenciáján (július 14–16.)

¹ Idézi Jean Cadier: *Kálvin: egy ember Isten igájában*. Ford. Zsigmond Gyula. Református Zsinati Iroda, Budapest 1980, 159.

² Pruzsinszky Pál: *Kálvin János*. II. köt. Pápa 1912, 145.

³ Kálvin: *A keresztyén vallás rendszere*. 1559. II. köt. Pápa 1912, 336–337.

⁴ Uo. 338–339.

roknak és szolgálknak, azt a Szentírás nyomán tettem, amely ezeket a szavakat vegyesen használja... Mivel pedig a szent gyülekezetekben mindennek kellő renddel és szépen kell történnie, nincs semmi olyan dolog sem, amiben erre jobban kellene ügyelni, mint az egyházi kormányzat elrendezésében, mert semmiben sem fenyeget oly nagy veszély, mint ebben, ha valami rendetlenül történik. Tehát, hogy nyughatatlan és zavargó természetű emberek ne tolakodjanak be vakmerően a tanításba és a kormányzásba (ami különben megtörténhetnék), határozott gondoskodás történt arról, hogy elhívás nélkül senki se vállaljon magára nyilvános egyházi tisztséget. Hogy tehát valaki az egyház igazi szolgálójának tartassék, arra szabályszerűen elhívottnak kell lennie; aztán szükséges, hogy hivatalának megfeleljen, vagyis, hogy a reá bízott kötelességet magára vállalja, és elvégezze.”⁵

A tisztségviselők megválasztási feltételei az Újszövetségből ismertek: „Hogy milyen embereket kell megválasztani püspöknek, azt Pál két helyen is (Tit 1,7 és 1Tim 3,1) elég bőven kifejti. Lényegileg azonban azt mondja, hogy csak olyanokat kell megválasztani, akik a tudományukban józanok, tiszta életűek és semmiféle olyan hibában nem leledzenek, ami őket tekintélyüktől megfoszthatná és tisztségüknek is gyalázatára lehetne. Épp így kell gondolkozni a diakónusokról és a vénekről is. Ügyelni kell mindig arra, hogy annak a tehernek, amit rájuk rónak, elviselésére képtelenek és alkalmatlanok ne legyenek, vagyis el legyenek látva azokkal a tehetségekkel, melyek tisztük betöltésére szükségesek. Így Krisztus, midőn apostolait el akarta küldeni, felékesítette őket azokkal a fegyverekkel és eszközökkel, amelyek rájuk nézve nélkülözhetetlenek voltak. És Pál, miután a jó és igazi püspöknek képét leírta, inti Timótheust, hogy magát be ne szennyezze azzal, hogy olyant válasszon ki, akire e kép rá nem illik. (1Tim 5,22)”⁶

A vezetést aztán önként vállalják – vezetőt választva a régiek: „Azokat tehát, akikre a tanítás tiszte volt bízva, mindannyiokat presbitereknek neveztek. Ezeket önmaguk közül minden egyes városban választottak egyet, akinek különösebben a püspök (episcopus = felügyelő) nevet adták, hogy az egyformaságból, amint az történni szokott, civakodás ne származzék. Mindazonáltal tisztségben és méltóságban nem állott oly magasan a püspök, hogy tisztársai fölött hatalmat gyakorolt volna; hanem amilyen a konzul szerepe a szenátusban, hogy ti. előterjesztést tegyen az ügyekről, véleményt kérjen, tanácsával, intésével és buzdításával mások előtt járjon, tekintélyével az egész eljárást irányítsa, és a közakarattal hozott határozatot végrehajtsa: ilyen volt a püspöknek tiszte a presbiterek gyülekezetében.”⁷

A tiszta elmélettel, a letisztult és érett „nagy” *Institutio*-beli szöveggel jól érzékelhető feszültségben áll Kálvin genfi helyzete: „Emlékeztetőül megjegyezzük, hogy 1536-ban az evangéliumkövető lelkészek gyakorlatilag köztisztviselők (és valószínűleg Kálvint egyházi értelemben soha nem is szentelték pappá; egyszerűen működési engedélyt kapott a városi tanácstól mint lelképásztor). Katolikus elődeiktől eltérően a városban sem hatalmuk, sem vagyonuk nem volt, legtöbbször még csak genfi polgárok sem voltak, tehát be sem juthattak a döntéshozó testületekbe. A reformáció első genfi lelkészei általában nem helybeliek, hanem francia emigránsok, és ez némi feszültséget is okozott. Még az a Pierre Viret sem volt genfi polgár, aki Genf környékén, a mai svájci Romande-ban született. Az viszont igaz, hogy az 1555-ös, második forradalom után az

⁵ Kálvin: *i. m.* 344–345.

⁶ Uo. 346–347.

⁷ Uo. 352.

evangéliumkövető lelkészek Genf bel- és külügyeiben egyaránt vezető szerepre törekedtek; e későbbi szerep és pozíció azonban 1536 második félévében még nyomaiban sincs meg. Kálvin a város egyik rangtalan tisztviselője. Az új köztársaságban a városi tanács, nem pedig Kálvin, Farel vagy Viret felügyeli a vallási ügyeket. A lelkészek helyzete meglehetősen bizonytalan, gyakorlatilag a városon belüli politikai szövetségek függvénye.”⁸

A Genfi Akadémia megnyitása (1559 = 450 év!) kísérletet tett arra, hogy az elméleti „nagy” igazságokat a mindennapi élet aprópénzére váltsa. Béza avató beszédéből idéznék egy rövid részletet: „Az iskola egyike az ember legrégebb intézményének, egyike a legjobb jótéteményeknek, ennek segítségével emelkedik az ember az évek ezreire át oda, hogy magában az egykor elveszett isteni képmást lassan helyreállítsa. A világtörténelem legjelentékenyebb népei a legtöbbet tették az iskolákért, a nagyszellemű Nagy Károly a fegyverek között is a fő kötelességének tartotta emelni, művelni alattvalóiban azt, ami bennük halhatatlan. Nagy példák, nemzetek nyomdokaiba lépett Genf és annak kormánya, midőn a minden idők nagy célja érdekében erejét messze felülmúló áldozatokat hozott. Ámde mindezen áldozatoknak sikerét csak az ifjak buzgósága tudja biztosítani, az ifjaknak buzgósága és lelkesedése az igazságért, az a lelkesedés, amely az Isten képére alkotott embernek lelkébe van oltva.”⁹

Az iskola, az Akadémia megnyitása a reformáció franciaországi gyorsuló terjedését segíteni hivatott. Vajon elérte-e a célját? 1562-ben már 1785 konzisztóriumot – egyháztanácsot – tart számon az emlékezet. Ekkor már „Genf nem győzött egymaga eleget tenni a burjánzó francia kálvinista egyház lelkipásztorok iránti igényeinek. A lelkipásztorok kiválasztását szabályozó szigorú kálvinista előírások, elsősorban az iskolázottság követelménye erősen leszűkítette a pozícióra alkalmas személyek körét. A gyakorlatban a lelkipásztorok olyan franciául beszélő polgárok, akik nem genfiak, és akiket ezért a genfiak kívülállóknak tekintettek. 1564-ben, Kálvin halálának évében Genfben mintegy huszonkét ilyen lelkipásztor működött. Amikor a Genfi Akadémia 1559. június 5-vel a Kálvin előírta magas követelményeknek megfelelő lelkipásztori képzést indított, már túl késő; a szükséges számú, képzett és Genf által elismert lelkipásztor nem tudták kiállítani. Kálvin végső soron olyan követelményeket állított föl, amelyeknek az akadémia nem volt képes megfelelni.”¹⁰

Csak kitérőleg említeném, hogy McGrath szerint Franciaországban miért nem vált tartósan tömegmozgalommá a reformáció: „Meg kell jegyezni, hogy a kálvinizmus szinte semmiféle hatással nem volt a parasztságra. A mozgalom potenciális arisztokrácia-ellenessége mellett is elmulasztotta kiépíteni az utat a parasztsághoz (les payanes). A jelenségre több magyarázat is kínálkozik. A kálvinizmus olyan – jóllehet, szerény – ismereteket tételezett föl, amelyek a tanulatlan parasztság számára nem voltak elérhetőek. Eszméi és értékei e társadalmi rétegtől idegenek. Bizonyos fokig a ’könyv vallása’, ami eleve csökkenti vonzerejét az analfabéta vidéki parasztság körében, akik a könyv luxusát sem nagyon engedhették meg maguknak, nemhogy az olvasást. A vidéki népesség ugyanis nemigen beszélte azt a franciát, amelyet a kálvinisták használtak evangelizációs tevékenységük során; Franciaország nyelvi térképén még mindig a helyi köznyelvek domináltak. Vegyünk fontolóra még egy figyelemre méltó gondolatot. A francia parasztság népi vallása erősen kötődött a földműves élet ritmusához, mintáihoz

⁸ Alister E. McGrath: *Kálvin*. Osiris Kiadó, Budapest 1996, 110.

⁹ Idézi Pruzsinszky Pál: *i. m.* 367.

¹⁰ McGrath: *i. m.* 198.

és érdekeihez. A katolikus szellemiség, bizonyos fokú rugalmassággal, tanításait ezekhez a szokásokhoz igazította, figyelembe véve szertartásainál a vidék paraszti lakosságának életproblémáit, gondjait. A kálvinizmusnak nem volt ideje ilyenfajta nagyvonalú alkalmazkodásra ahhoz, amit egyébként is bálványimádás és babonáság elegyének tartott. Vallási szigorával nem tudott lelki vonzerőt gyakorolni a parasztságra. A társadalomnak ez a rétege kitartott a hagyományos hite és a katolikus egyház iránti elkötelezettsége mellett.”¹¹

Apró taktikainak látszó, de súlyos hiba vezetett a reformáció eredményeinek a felszámolása felé. 1559. május 15-én a franciaországi angol követ a következőket írta: „Megtudtam, hogy vagy 15 000 – Gascogne, Guyenne, Anjou, Poitou, Normandia és Maine tartománybeli – ember aláírt egy, a genfihez hasonló hitvallást. A hitvallást szándékukban áll hamarosan a király elé terjeszteni. Ezek között az emberek között akad számos jelentős személyiség is. Ugyanezen körökben azt is beszélik, hogy mihelyt a király elé terjesztik a hűségnyilatkozatot, kénytelenek lesznek majd tudomásul venni fölszámoltatásukat.”¹²

A Béza által írt Kálvin életrajz már a viharfelhők gyülekezését jelzi: „Ebben az 1560. évben múlt ki hirtelen halállal II. Ferenc király, éppen akkor, amikor nagyon válságos lett a helyzet, s csak Isten segíthetett rajtunk. De alig vette kezébe a kormányt utóda, a még gyermek IX. Károly, már hírnök jött Genfbe az ő megbízásából azon üzenettel, hogy minél előbb hívassanak vissza Franciaországból azok, akik innen oda az ország kormányzásának megzavarása végett küldettek, különben nem mulasztja el ennek a sérelemnek méltó megtorlását. A tanács erre maga elé idézte Kálvint, aki tisztársainak nevében is azt válaszolta, hogy azok a francia egyházaknak, kipróbált hittel ékeskedő s szeplőtelen életű embereknek óhajtságára küldettek tanácsadók és igehirdetők gyanánt, amely tisztre alkalmasoknak is látszottak. Céljuk az, hogy ne szenvedjen szükségét a haza az oly szent ügyben, aminő a tiszta egyház szervezése; azok teljesítik is ezt a feladatot, tehát nem a kormányzást zavarják, hanem a békesség evangéliumát tanítják; ha tehát azzal a váddal illetik azokat, hogy más dologba avatkoznak, vonják kérdőre az illetőket s azok meg fognak felelni még maga a király előtt is a vádakra.”¹³

Kálvin ezt írta 1563-ban, halála előtt egy évvel: „Kétségszövegbevonhatatlan igazság, hogy Akadémiánk ma az egyháznak veteményeskertje. Innét mennek szét azok a lelkészek, akik magukat teljesen és lelkiismeretesen Istennek szentelik.” Másutt ezt olvassuk: „Össze is jött ott sokféle ember; akit lelke a szószék felé vonzott, mind jött. Volt ott nemes ifjú, mesterlegény, jogász-viselt ember, katonaviselt ifjú, volt barát. 'Csudálatos kör ez – mondja egy római vallású író – csupa tűz, ima, studium, munka... alig van hozzá hasonló iskolai ifjúság valahol.' Kálvin is elismeréssel szól a tanulókról, ami különösen a buzgóságot illeti.”¹⁴

Egyetlen pillanatra álljunk meg. Tanítványok, „akik magukat teljesen és lelkiismeretesen Istennek szentelték”. „Csupa tűz, ima, studium, munka: alig van hozzá hasonló iskolai ifjúság valahol...” Mi van azonban akkor, ha a gyülekezetek (vagy kisebb közösségek) megrepedt nádszálat küldenek? Őket is szeretjük. De nyílve sző – aligha lesz belőlük.

¹¹ McGrath: *i. m.* 195–196.

¹² Uo. 206.

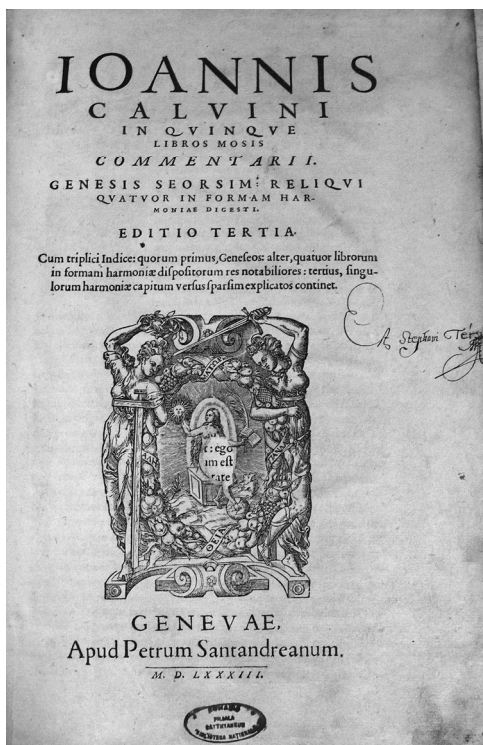
¹³ Theodor Béza: *Kálvin János élete*. Kálvin Kiadó, Budapest 1998, 64.

¹⁴ Pruzsinszky: *i. m.* 145.

Úgy gondolom – befejezésül –, hogy személyesen is, intézményeinkre tekintettel is szívesen olvasnánk egykori diákjainktól ilyenféle leveleket: „1560-ban mentem fel, telve lelkesedéssel, az önök akadémiájára. Nem azért mentem oda, mert az van a legközelebb, mintegy a kapujában Franciaországnak... hanem azért mentem oda, mert az nyújtja az égi tudomány tiszta forrásvizét... Nincsen szükség arra, hogy elmondjam a mesterek neveit, akiket ott találtam. Dicséretük, azoké, akik meghaltak éppen úgy, mint azoké, akik életben vannak, mindenkinek a szájában vannak, de azt szabadon, korunk bármelyik személyének sérelme nélkül elmondhatom, hogy annyi világosságot, annyi nagyérdemű és nagy tudományú férfiút találtam ott a tudománynak minden ágában, hogy az irodalom s a tudomány egész tárháza nyílt meg ott előttem.”¹⁵

I. The School – God’s Garden of Herbs II. „...and We Shall Make Arrows of Them!”

Mihály Márkus, a renowned Hungarian Calvin-researcher, chairman of the Hungarian Calvin Committee occasioned by the Calvin-jubilee years, in his two interconnected lectures presents the educational work within the Geneva Academy established by Calvin by means of a historical comparison with the contemporary theological education of Hungarian Reformed Colleges and their actual problems.

Kálvin: *Komentár Mózses öt könyvéhez*, 1583
(Batthyaneum, Gyulafehérvár)

¹⁵ Pruzsinszky: *i. m.* 378–379.